

ANNO 1991

ARCHIVUM

MEZŐBERÉNYI

HÍRMONDÓ

INGYENES KÖZÉLETI INFORMÁCIÓ

XXXIII. ÉVFOLYAM, 2023. JANUÁR

KÜLÖNSZÁM

KEDVES MEZŐBERÉNYIEK! TISZTELT OLVASÓK!

A Mezőberényi Hírmondó ünnepi különszámmal jelentkezik 2023 januárjában Ennek apropója városunk újratelepítésének 300. évfordulója.

A három évszázad legfontosabb eseményei, történelmi dátumai sok kiadványban, értekezésben megtalálhatóak. Ma is több helytörténettel foglalkozó személy lelkes kutatója egy-egy történelmi kornak, így például a Petőfivel összefüggő történeteknek vagy a II. világháborúnak és az azt követő időszak ki-, át- és betelepítéseinek. Ez azért fontos, mert sok nem teljesen tisztázott része van még helyi történelmünknek. 1723. Mezőberény történetének egyik legjelentősebb dátuma, mert bizonyíthatóan ebben az évben érkeztek szlovák telepesek – 14 család – a város területére az akkori földesúr hívására. Majd újabb dokumentumok szólnak arról, hogy mikor és miként jöttek

német és magyar lakosok a településre gazdagítva az itt élők közösségét.

A három nemzetiség által létrejött többszínűség mindig meghatározó tényezője, mozgatóereje volt a város fejlődésének. Az egymás mellett élésből adódó versenyhelyzet, a nemzetiségen-kénti más-más kultúra sok ötletet adott a nációknak annak bizonyítására, hogy ők is vannak olyan jók, mint a másik „gáton” túl élő lakosok, sarkallva egymást a fejlődésre. Szinte hihetetlen, hogy mennyire előrelátóak, hosszútávon gondolkodóak voltak az első telepesek, hiszen már 1724-ben tanítót kértek a földesúrtól gyermekeik számára, azok tudásának pallérozására. Tisztában voltak vele, hogy a jövőjük letéteményesei a művelt, tanult utódok lehetnek. Ez a gondolkodás a mai napig példa lehet mindenki számára!

Az egymás mellett élés minden zökkenő, súrlódás ellenére a nemzetiségek keveredését eredményezte, ami jól jött a belterjesség megelőzésében. Többen állítják, hogy a berényi mentalitás, a

magunkat nagyra értékelés, a józan paraszti ész ennek a keveredésnek is köszönhető.

Sajnos az utolsó évszázad második felében a békés egymás mellett élés egy negatív folyamatot is eredményezett a nyelvhasználat területén. A legtöbb családban már csak a legidősebbek privilégiuma svábul vagy tótul beszélni.

A 300 év tanulsága, hogy a város folyamatos fejlődése kézzelfogható, időről időre szemmel láthatóak a változások. Hol kisebb, hol nagyobb ütemben, de mindig volt előrelépés, hol a magánszektor, hol a köz indította projekteket. A magán-, illetve vállalati szektor a gazdaság törvényszerűségei mentén jelenleg is komoly fejlődést tud felmutatni. Az utóbbi időben a községében főleg külső tényezők, elsősorban pályázati források határozzák meg a fejlesztési lehetőségeket, és természetes, hogy kinek-kinek más területek látszanak fontosabbnak.

Az idei év – a már bejelentett fejlesztéseken túl – a lehetőségekre várakozásról és a megemléke-

zésről, az öseink előtti tisztelgésről szól.

Tervezett programjainkkal, elképzeléseinkkel az évforduló

keretében a város újraalapítói előtt tisztelgünk. Nem fontossági sorrendben, de itt mindenképpen megemlítendő, hogy a 300 évre emlékezve a kétkötetes Mezőberény monográfia III. kötetét kívánjuk kiadni, és újratelepítési emlékművet állítunk, ez utóbbit közadakozásból.

A 2023. év szólna a büszkeségről, amit azért érezhetünk, mert elődeink három évszázad alatt tudtak teremteni egy biztos jövőt az utánuk következő nemzedékeknek, s a büszkeségről, mert mi is továbbadjuk városunkat olyan módon, hogy az még élhetőbb lesz, mint ahogy mi átvettük!

**Isten éltesse a 300 éve újra-
települt MEZŐBERÉNYT!**

Siklósi István
polgármester

Az újratelepített Berény

Mezőberény területén, a Körösök-völgyének vízjárta helyein, az ármentes részekben és földhátakon már több ezer évvel ezelőtt megtelepült az ember. Az új kőkortól a honfoglalásig számos erre utaló emléket találtak a kutatók. A magyarság megtelepedésével alakult ki a későbbi Berény nevű Árpád-kori falu. A Berény név eredetét többféleképpen is magyarázzák, az látszik legvalószínűbbnek, hogy a szó törzsi, talán besenyő vagy kabar eredetű. Az ország területén tizennégy ilyen nevű település található, ami a fenti magyarázatot igazolja. A falu a tatárjárás alatt elpusztult. Oklevélben 1347-ben említik először a békési uradalom birtokaként. Berény az oklevél keletkezésének idő-szakában a középkori Békés vármegye aprófalvas rendszerének szerves része, jelentős hely lehetett, két faluból állt, temploma kőből épült.

A törökök 1566-ban elfoglalták Gyulát, ettől az időszakról kezdve Berény a gyulai szandzsák alá tartozott egészen elnéptelenedéséig. Az 1680-as években az állandósuló hadműveletek miatt hosszú időre lakatlanná vált a település.

A második Berény

A település történetének egy rövid, de fontos időszaka játszódott le 1702-1709 között. A harcokat követően 1702-ben az elűzött lakosok visszatértek az elhagyott falujukba. Huszonhat család Dályi János lelkész vezetésével megalapította a második Berényt. Veremházakban laktak, sövényfalú, sárral tapasztott templomot építettek, majd harangot öntöttek és elkészítették a község pecsétjét. Az a régi pecsét lett a későbbi, ma is használatos címer alapja. Mindez elszántságukat jelzi, nem rajtuk múltott, hogy a megújuló település a Rákóczi-szabadságharc során 1709-től-1723-ig újra lakatlanná vált.

Az újratelepítés

Az 1720-as években Békés és Csanád megye a Harruckern-család tulajdonába került. Ekkor kezdődött az elnéptelenedett vidék tudatos benépesítése báró

Harruckern János György birtokain. Az első telepesek, a szlovákok 1723-ban Madarász András vezetésével érkeztek felvidéki megyékből és az Alföld északi területéről. Őket 1725-ben németek követték, főként Württembergből, Svábföldről és Magyarországon nyugati megyéiből. A magyar családok 1731-ben a környező falvakból és a szomszédos megyékből költöztek a településre. A betelepülés a 18. század közepéig folytatódott, a népesség gyorsan növekedett, az 1700-as évek végére elérte az 5.000 főt. A lakosság etnikai megoszlása a következőképpen alakult: 44,5 százalékot tettek ki a szlovákok, a németek 34,1, a magyarok pedig 21,4 százalékot, ez az arány megmaradt a 19. század közepéig.

A magyarság kisebb létszáma ellenére is fontos szerepet töltött be a közösségben, hiszen döntő jelentőségű volt a táj és a vidék helyneveinek megőrzésében, átadásában. A letelepült lakosság három lakókörzetben egymástól elkülönülten helyezkedett el.

Mindhárom népcsoport a protestáns felekezethez tartozott, ez egyik feltétele volt a későbbi békés egymás mellett élésnek, egymás elfogadásának.

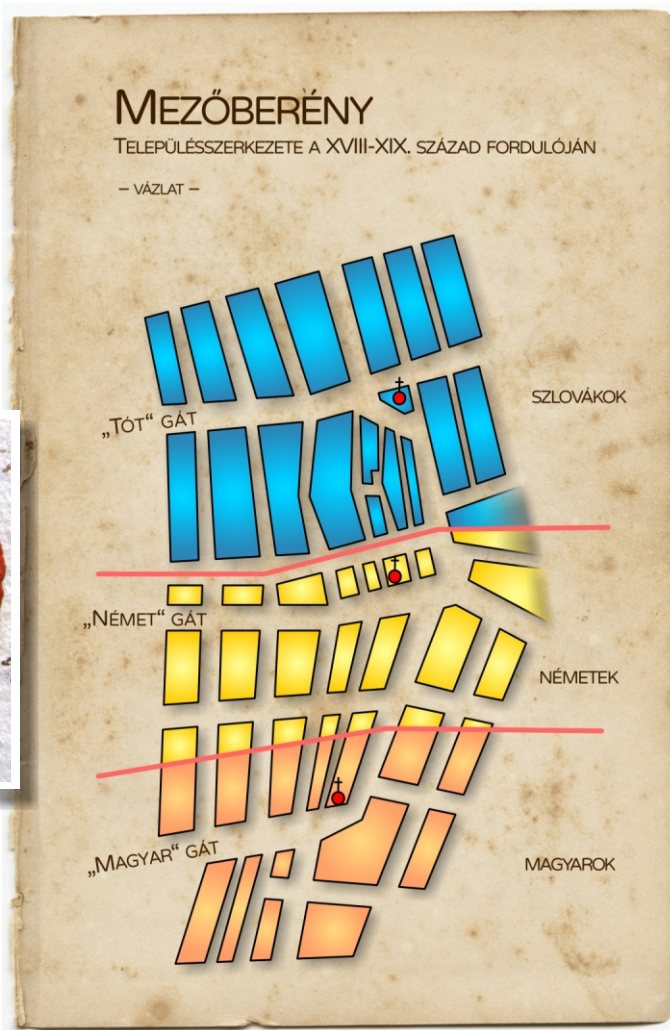
A szlovákok Berény északi részén laktak, a németek a közepén, míg a magyarok a déli területén. A három részre osztott település úgynevezett gátak választották el egymástól, így volt tót gát, német gát, magyar gát.

A háromnyelvű népesség a XIX. század végéig szigorúan elkülönülten élt. Ezt jól tükrözik még a magyar rész, tót rész vagy a német rész elnevezések is.

A németek, a szlovákok és a magyarok saját templomot építettek. Az így létrejött terek körül alakult ki a sajátos, háromközpontú településszerkezet. Berény a háromközpontúságot kulturálisan a XX.

század közepéig őrizte meg. A közigazgatás és a kereskedelem tényleges központja – a Kossuth tér az előljárósággal és a nagyobb üzletekkel – a német városrészben található, és a heti vásárokat is itt tartották. A belterület a XVIII. század végén és a XIX. század elején nyerte el jellegzetes arculatát, ekkorra alakult ki a ma is meglévő utcák hálózata.

MEZŐBERÉNYI HÍRMONDÓ

* közeleli információs lap * Szerkesztőség: 5650 Mezőberény, Fő út 6. * Telefon: +36 66 515-553 * E-mail: ujsag@mezobereny.hu
Lapzártá: minden hónap utolsó péntekje * Kiadja: Orlai Petrics Soma Könyvtár, Muzeális Gyűjtemény és Művelődési Központ * Felelős kiadó: Turi Andrea igazgató * Szerkesztő: Molnár Lajos * Tördelés: Makra Péter
A nyomtatás készült a Berény Nyomdaüzemben 2000 példányban * Cégutalános: Hegyi Márton * HU ISSN 1215-0266 * Online változat HU ISSN 2063-5729

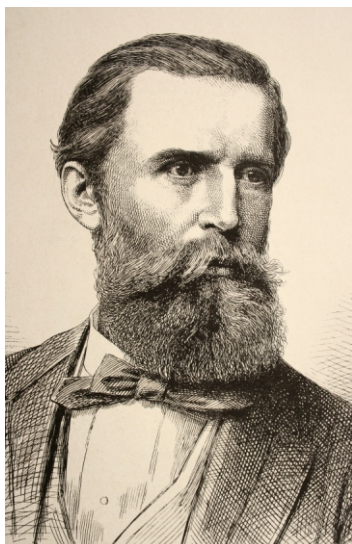
Ekkor épültek a településképet meghatározó templomok barokk stílusban. Elsőként 1789-ben a német, 1797-ben pedig a szlovák evangélikus templom, majd 1804-ben a magyar református templom. A késő barokk copf stílusú Wenckheim-Fejérváry uradalmi kastély 1806-ban épült. A külterület a XVIII. század végére nyerte el végleges arányait, összesen 15.000 hektáron terült el. Berény népessége a XIX. században rohamosan növekedett, 1852-ben már 8.597 fő volt. Jelentősen megnőtt az iparosok száma, 1828-ban elérte 108-at, ezzel az ötödik helyet foglalta el a megyében.

A kulturális élet a XIX. században

A XIX. századi Mezőberényben kiemelkedő kulturális élet folyt. Itt működött 1802-től 1834-ig a megye első evangélikus gimnáziuma. Igazgatója korának egyik művelt személyisége: Skolka András.

A Wenckheim-kastélyban néhány évig leánynevelő intézet működött, ezt Festetich Vincéné vezette, 1838 – 1840 között Szendrey Júlia is tanulója volt. Petőfi Sándor is sok szállal kötődött Berényhez. Barátja és közeli rokona Orlai Petrics Somának, a

magyar történelmi festészet jeles képviselőjének. Petőfi háromszor töltött hosszabb időt Mezőberényben, a Petrics család házában szállt meg. Orlai több alkalommal is megfestette az itt tartózkodó költő portréját, aki Mezőberényből indult Bem seregébe. Az itt töltött napok alatt írta utolsó versét, a *Szörnyű időt*. Emlékét a művelődési központ melletti parkban bronzszobor, a Sebes-Körös partján emlékoszlop, a városháza falán dombormű, illetve a róla elnevezett gimnázium őrzi.

Apolgárosodás útján

A jobbágyság felszabadítását követően megkezdődött a polgárosodás, amely nem történhetett volna meg az 1848-1849-es szabadságharc és forradalom eredményei nélkül. A szabadságharcban a berényiek is részt vettek, 968 fős nemzetőrséget állítottak, és a hadsereg élelmezésében is közreműködtek. A dualizmus korában lendületesen fejlődött a gazdaság, egyre korszerűbbé, intenzívebbé vált a földművelés és az istálló állattenyésztés.

A nagy kiterjedésű határban létrejött a tanyás gazdaság, 1910-ig több mint ezer tanya épült, a lakosság 25 százaléka tanyasi lakossá vált. A társadalmi és gazdasági hatások következtében gyökeresen megváltozott az életmód. Az 1900-as évek elejére jelentősen nőtt a népesség, elérte a 13.000 főt. A parasztság tovább rétegződött, Berényben a nagygazdák mellett a középparasztság határozta meg a közösség gazdasági, társadalmi és kulturális életét. A kézművesipar mellett az iparosodás is megindult, 1890-ben már 287 mestert számláltak, mellettük megjelentek a tőkés vállalkozások is. Az 1900-as évek elején már téglagyárak, gőzmalomok, illetve szövőüzem is működött. A vasúti közlekedés 1858-ban indult meg, ez további lendületet adott a fejlődésnek. A századfordulón nyerte el a település jellegzetes mezővárosi arculatát, ekkor épültek a nagyobb középületek, 1887-ben a Magyar Király Szálló, 1886-ban a katolikus templom és 1905-ben a polgári iskola. Orlai Perics Soma szülőháza helyén 1901-ben készült el a *(címlapon szereplő)* városháza klasszicizáló stílusban. A lakóépületeken megjelentek a historizáló, majd a szecessziós stílusjegyek. Az urbanizáció további jellegzetessége a zártosur beépítés, amely meghatározó eleme lett a település utcaképének.

Az I. és a II. világháború

A töretlen fejlődést az I. világháború és az azt követő gazdasági válság törte meg, ennek idején a

település lélekszáma már meghaladta a 14.000 főt. A háború súlyos veszteségeket okozott Mezőberénynek is, 571 férfi esett el a különböző háborús hadszíntereken. A II. világháború és az azt követő lakosságcserék, kitelepítések a népesség csökkenésével és az etnikai arányok megváltozásával jártak.

A Kádár-korszak és a rendszerváltás

Az 1956-os forradalmat követő véres megtorlás és a kádári kemény diktatúra évei után a „guláskommunizmus” időszakában Mezőberény is látványos, bár sok tekintetben ellentmondásos fejlődésen ment keresztül. Miközben a település urbanizálódott, a hagyományos paraszti-mezővárosi életforma gyökeresen átalakult. A tanyavilág a korszak végére majdnem teljesen felszámolódott. A mezőgazdasági termelés az 1950–60-as évek fordulóján erőszakkal végigvitt téjesítés után szinte teljesen nagyüzemi keretek közé szorult, amin alig enyhített a háztáji gazdálkodás rendszerének engedélyezése. Jelentősen fejlődött a helyi ipar: a bútort-, a textil- és az építőipar eredményei regionális, sőt országos szinten is elismerést vívtak ki. Látványos volt a település infrastrukturális fejlesztése is: szennyvíz-, ivóvíz-, gáz- és telefonhálózat épült, illetve utak és járdák. 1967–72 között a belvizes lakásépítési program keretében a település ingatlanainak több mint kétharmada épült újjá, ezzel jelentősen megváltozott

Mezőberény arculata. Ekkor épültek fel az első többemeletes lakások. A szocreál építészet törekvéseinek is sok, városképi jelentőségű épület esett áldozatul a korszakban. Az oktatás, az egészségügy és a kulturális élet intézményrendszere is bővült: már 1962-ben gimnáziumot kapott a település, az 1970–80-as években pedig új művelődési ház és egészségház épült, illetve nyolc tantermes általános iskola és tornacsarnok. Mezőberény 250 éves újratelepüléséről és Petőfi Sándor születésének 150. évfordulójáról 1973-ban képeslappal emlékeztek meg.

A fejlődés betetőzéseként 1989-ben Mezőberény elnyerte a városi rangot, így köszöntött rá a rendszerváltozás, és egy új, demokratikus korszak hajnala.

A rendszerváltástól napjainkig

A rendszerváltást követő harminc évben a gazdasági helyzet ingadozása, a munkanélküliség és az üzemek részbeni megszűnése ellenére sok pozitív változás is történt. Jelentősen javult az infrastruktúra kiépítettsége. Az úthálózat 99 százaléka szilárd bur-

kolatú, a szennyvízhálózat is folyamatosan bővül, emellett új kerékpárutak és önkormányzati bérházak épültek.

A Kálmán Fürdő vizét gyógyvízzé nyilvánították, így – az elkövetkezendő időszakban – fontos rekreációs gyógy- és pihenőhelyé válhat. Megtörtént a város intézményeinek összevonása, az általános iskolákból kistérségi oktatási központ lett. A művelődési központ, a városi könyvtár és a muzeális gyűjtemény az összevonását követően komplex kulturális intézményként felvette Orlai Perics Soma nevét. A városi ligetben épült fel az új szabadtéri színpad, amely a Berényi Napoknak és más rendezvényeknek ad helyszínt.

A település 2009-ben ünnepelte városrá nyilváníatása 20. évfordulóját, 2010-ben és 2018-ban Mezőberény rendezte meg a Berény utónevű települések találkozóját. A 2014-ben létrejött települési értéktár folyamatosan

bővül, már több mint 140 értékével országosan is egyedülálló.

A város 2022-ben számos kiemelkedő rendezvénnyel és kiállítással emlékezett meg Orlai Perics Soma festőművész születésének 200. évfordulójáról. Idén pedig Petőfi Sándor születésének

200. és Mezőberény újratelepítésének 300. évfordulóját ünnepeljük meg. ez utóbbira szervező bizottság alakult Körösi Mihály, Madarász Zsuzsanna, Mertzt Judit, Szilágyi Tibor és Turi Andrea részvételével.

Csete Gyula

